

Ičo Vidmar

Walter Rodney: Kako je Evropa podrazvila Afriko.

Ljubljana: Založba /*cf., 2021.

Prevod: Aleksandra Rekar.

473 str., (ISBN 978-961-257-141-2), 28,00 EUR

Delo gvajanskega marksističnega zgodovinarja, »učenjaka aktivista«, kot Walterja Rodneyja v kratkem, silovitem predgovoru k zadnji izdaji v angleščini imenuje znamenita ameriška črnska soborka in kritična intelektualka Angela Davis, je v vseh pogledih temeljno delo afriškega zgodovinarja. Njegova aktualnost je v njegovi »zastarelosti«, kakršno morebiti uzre današnji bralec, vajen sodobnejših obravnav zgodovinskih učinkov kolonializma in sodobnega imperializma, modnejših pojmov in členitev s področja »postkolonialnih študijev«, ki za seboj puščajo marksističen pojmovni aparat, a to rad počne na račun strogo dosledne historične analize tega, kar natančno zajema naslov dela iz leta 1972, namreč kako je Evropa podrazvila Afriko.

Obsežno delo odlikuje poseben, didaktično agilen »neakademski« slog brez sprotnega navajanja referenc, arhivskih virov in obširnih opomb pod črto. Rodney sam v kratkem uvodu pojasni, da želi z njim doseči tiste Afričane, ki »se želijo še bolj poglobiti v naravo svoje izkoriščenosti, ne pa ugoditi ‚standardom‘, ki so jih postavili zatiralci in njihovi predstavniki v akademskem svetu« (str. 12), se pravi doseči afriške študente, izobražence in druge prijatelje po svetu, navsezadnje tudi nasprotnike. Le na koncu poda sklepne napotke za nadaljnje branje s priporočeno literaturo, ki se, pazljivo izbrana po področjih – tu se pozna avtorjev teoretski in politični naklon – odmika od »zahodne buržoazne znanosti«.

To je Rodneyjev pogost polemičen očitek v besedilu, ki med drugim tudi evropskim »buržoaznim antropologom« očita njihov filozofski pogled na »primitivne družbe«, ki je povzročil ločevanje afriške družbe od njenega zgodovinskega konteksta (str. 415). Pri njem ne gre za precej razširjeno navado med afriškimi zgodovinarji tistega časa, ki so radi pohiteli s srborito diskvalifikacijo v slogu, da je denimo britanska socialna antropologija pač »kolonialna znanost« v službi kolonialnega gospodstva.

Že v svoji prvi monografiji *Zgodovina zgornjegvinejske obale 1545–1800* iz leta 1970 obravnava začetke evropske atlantske trgovine z afriškimi sužnji ter spremenjene gospodarske, politične in družbene odnose v tem zahodnoafriškem območju. Kontekst obravnave je prostor, ki se ne omejuje na Afriko in posebej na del zahodnoafriškega obrežja, marveč na širše atlantsko območje, se pravi vzpostavljene povezave med Evropo, Afriko in Amerikami (ter v manjši meri Azijo), tako kot je celine in njihove družbe med seboj povezal in predručal trgovski kapitalizem zaporednih evropskih velesil, od Portugalske do Britanije. Podrobno analizira pojav novih afriških posrednikov pri trgovini s sužnji in drugim blagom ter spodbija označbe antropologov, ki so afriško družbo po koncu trgovine s sužnji označevali za »tradicionalno«. Za Rodneyja so, nasprotno, številni opisi antropologov iz 19. in 20. stoletja, ki so takšno početje imeli za »običajne načine«, za del »tradicije«, ravno proizvod razmer, v katerih je bila zgornjegvinejska

obala čedalje bolj vpotegnjena v mrežo »mednarodnega kapitalizma« in je sčasoma postala integralni del njegove delitve dela. Zato pri antropoloških besedilih svetuje previdnost. To je nazoren prikaz njegovega tipa razlage in členitve zgodovinskega razvoja afriških družb in soslednega iskanja družbenih vzrokov za njihovo podrazvitost.

Pričujoče, drugo delo je zgodovinarjeva intervencija v izjemno občutljivem in nemirnem trenutku novejših afriških zgodovine, ki po osamosvajanju afriških držav, pridobitvah neodvisnosti, različnih iskanjih »smerni razvoja« in hkrati potekajočih narodnoosvobodilnih bojih v portugalskih afriških kolonijah ter po vladajočem režimu *apartheida* v Južni Afriki (Nelson Mandela s tovariši je v zaporu) ostro odpira vprašanje afriškega razvoja, ki je po Rodneyjevi ugotovitvi »možen samo na temelju radikalnega preloma z mednarodnim kapitalističnim sistemom« (str. 11). Ta je po njegovem v zadnjih petih stoletjih glavni razlog za podrazvitost Afrike.

Tudi raziskovalno področje afrikanistike (pozneje preimenovane v afriške študije) je v času pridobivanja neodvisnosti afriških držav in boja zanjo dobivalo nov zalet. Raziskave so se še deset let prej posvečale ali mitskemu povelečevanju nekdanjih afriških kraljestev ali družbeno in politično napeti »zdajšnjosti za prihodnost« (na primer mednarodno izjemno vplivna pariška panafriška revija za politiko, kulturo in književnost se imenuje *Présence Africaine*). Novo usmeritev so predstavljala dela mladih nacionalnih zgodovinarjev Afrike, ki se jih je prijelo ime »daresalamska šola«. Na posebno vlogo tanzanijskega glavnega mesta Dar es Salaam v izvrstni spremni besedi opozarja Nikolai Jeffs. Ravno na to usmeritev meri Rodney (v mestu je dokončal knjigo), ko posebej izpostavlja zgodovinarje, ki so poudarjali pomembno preteklost Afrike pred prihodom Evropejcev, a obenem skuša povezati drug primerljiv pristop, ki poudarja transformativno vlogo zunanjih sil (čezmorsko trgovino s sužnji, zlatom in slonovino). Eden ključnih zastavkov je tale: »Če naj razumemo prihod kolonializma v Afriko, je treba preučiti predhodno zgodovinsko evolucijo tako Afrike kot Evrope, še posebno na načine, kako so njuni trgovski stiki vzajemno vplivali na obe celini, da se je to, kar se imenuje ‚predkolonialna‘ trgovina, izkazalo kot pripravljalna faza kolonialne vladavine« (str. 218).

Tu razgrne periodizacijo razvoja afriških družb, ki sledi izhodiščnemu preizpraševanju osnovnega razmerja med (večidel ekonomsko) razvitostjo in podrazvitostjo ter tematizira temeljni položaj odvisnosti, kjer so njegovo pomagalo dependistične teorije latinskoameriških avtorjev. Pred 15. stoletjem afriška celina zanj razkriva izrazit neenakomeren razvoj posameznih družb, kolikor so ga do tedaj dognale različne vede. Kot primer navaja globoke razlike med Etiopijskim imperijem in sploh različnimi oblikami razmeroma stalnih tributarnih držav ter lovskimi družbami, ko je prevladujoče načelo družbenih razmerij družina s sorodstvom, povezana s komunalizmom. Za osnovo in »evropsko primerjavo« precej togo sledi Marxovim zgodovinskim etapam družb s pripadajočim produkcijskim načinom, kjer ima težave ravno z afriškimi predkolonialnimi državnimi tvorbami, družbenimi formacijami, ki so »nekaj podobnega evropskemu fevdalizmu«. Čas pisanja knjige sovpada z obdobjem, ko so marksistični zgodovinarji še premlevali o »azijskem produkcijskem načinu« in predvsem v francoskem marksizmu tudi o morebitnem »afriškem produkcijskem načinu«, česar se Rodney dotakne; možnost njegovega obstoja sicer zavrže, a se mu ta tema ves čas vtihotaplja v obravnavo, tudi v oceni, da »večina afriških držav ni bila opazno

drugačna od komunalizma, zato uporabljam izraz ‚prehodna stopnja‘, ki jo umešča na raven pred »zrelim, razredno razslojenim fevdalizmom« (str. 120). Uporaba »fevdalizma« pri analizi afriških držav je lahko le ustrezen primerjalni okvir in nič več.

Vzporedna pot iz »etapnih« zadreg je konceptualizacija tributarnega produkcijskega načina, kot sta ga pozneje vpeljala ekonomist Samir Amin in antropolog Eric Wolf, ki je temu delovnemu okviru pri analizi uporabe družbenega dela v neevropskih družbah dodal še sorodstveni produkcijski način s posebno vlogo poglavarstev. Zanj so zgodovinske variacije znotraj tributarnega načina vedno odvisne od moči države v primerjavi z drugimi, Amin pa bi tu dodal, da je ravno šibka država v razkrajajočem evropskem fevdalizmu v primerjavi s kitajskim imperijem spodbudila oblikovanje kapitalističnega načina v zahodni Evropi.

Rodney večkrat poudarja, da v nobeni afriški družbi ni zaslediti suženjstva kot produkcijskega načina, čeprav so bili sužnji povsod tam, kjer je razgradnja komunalne enakosti prišla najdlje. To je zanj poteza »avtonomije afriške poti znotraj širšega okvira univerzalnega napredka« (str. 120); Afričani so sicer poznali oblike zaslužnjevanja (kot zastavno pravico, pravno ločitev človeka od varstva njegovega rodu in kot vojne ujetnike), kjer pa sta bila zastavljenec ali suženj lahko dejavna člana domače skupine, kar je velikanska razlika od blagovnega suženjstva, značilnega za zahod. Ključno je, da so te stare »avtonomne« ustanove od 15. stoletja dalje v službi evropske trgovske širitve, v službi »proto-kolonializma« pred nastopom formalnega kolonializma z berlinsko imperialno delitvijo bogatega afriškega plena z ljudstvi vred konec 19. stoletja.

Rodneyjevo vodilo je razbiranje protislovij. Eno od njih je pri raziskovanju zgodnjega obdobja afriške zgodovine v tem, »da ga je nemogoče v celoti razumeti, ne da bi najprej poglobili svoje znanje o svetu nasploh, in vendar lahko resnično podobo kompleksnosti razvoja človeka in družbe zarišemo šele po intenzivnem proučevanju dolgo zanemarjene celine« (str. 120).

Sledi izčrpana analiza posledic tega, kako je Evropa postala dominantni del svetovnega trgovskega (kapitalističnega) sistema, ocena afriškega prispevka h kapitalističnemu razvoju Evrope, ki je končno privedel do kolonializma kot izkoriščevalskega sistema za podrazvijanje Afrike. To je dosledno razgrinjanje tem, ki jih je Rodney obdeloval v svojem kratkem življenju (bil je žrtev političnega atentata v domači Gvajani): svetovni kapitalistični sistem, izmuzljivo vprašanje zmožnosti samostojnega delovanja Afričanov, razčlenitev razrednih bojev in pri tem predvsem vloga nebelega afriškega srednjega razreda (kompradorske buržoazije), preplet rasnega in razrednega vprašanja, struktura delovnih razredov (zlasti doma v Karibih); in iskanje družbenih alternativ skozi analizo protislovij ob že zaznanem rušilnem neokolonializmu.

Delo je bilo vse do danes deležno številnih kritik z vseh mogočih, tudi nasprotujočih si strani. To je morda eden izmed indicev, kako inovativno je bilo ob izidu in kako aktualna vprašanja odpira kljub »zastarelosti«. Ob tem prevodu, prevodih *Bremena črnega človeka* (2010) zgodovinarja Basila Davidsona, Evans-Pritchardove antropološke monografije o Nuerih (1993) in nekaterih novejših bolj specifičnih obravnavah sodobnejših afriških problemov, kot so migracije, šele spoznamo, kako osupljivo borna je prevodna in domača družboslovna literatura (med aktualnimi izjemami so pregledne *Države afriškega islama* Bogomila Ferfile) o »zanemarjeni celini«.